

ВПЛИВ СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНОЇ СИТУАЦІЇ ЕПОХИ АБСОЛЮТИЗМУ НА МОВНІ ТА ЛІТЕРАТУРНІ ПРОЦЕСИ У ФРАНЦІЇ XVII СТОЛІТТЯ

У статті представлено історичне підґрунтя формування преціозного стилю в мовленні та літературній сфері у Франції XVII століття, яким був абсолютизм. Розглянуто передумови розвитку абсолютистського режиму в цій країні. Наведено філософські роздуми про абсолютизм французьких теоретиків тієї епохи. Описано становлення та розквіт абсолютної монархії за часів правління Людовіка XIV. Згадано про падіння цього режиму під час Французької революції у XVIII столітті. Проаналізовано вплив соціально-політичних подій на культурний розвиток країни, а саме мовну та літературну сфери. Подано основні принципи процесу нормування французької мови, який отримав назву "класицизм". Акцентовано увагу на виникненні та основних засадах феномену преціозності, який зародився в лоні королівського двору у Франції XVII століття. Прослідковано відмінність між класицистами та преціозниками в мовних питаннях та в питаннях літературних жанрів.

Ключові слова: преціозність, абсолютизм, класицизм, Людовік XIV, кардинал Рішельє.

Постановка проблеми. Переломним моментом в історії розвитку французької мови вчені вважають XVII століття. І не дарма, адже, як зазначає В. Б. Бурбело, це був період "остаточного закріплення її сучасної системи, який разом з XVIII століттям формує перший, "класичний" етап її розвитку" [1: 78]. Саме тому нас найбільше цікавить ця епоха, коли різноманітні суспільно-політичні течії, нові літературно-мистецькі процеси сприяли становленню сучасної французької мови. Цей період позначив не лише французьку, а й світову культуру: на зміну творчій свободі доби Ренесансу приходить стремління до упорядкування, підкорення самодержавству. Розвивається і зміцнюється нова суспільно-політична ідеологія абсолютної монархії, яка охоплює усі галузі культури: літературу, архітектуру, живопис, музику. Усе підкоряється одній-єдиній меті – зміцненню та прославленню королівської влади. Панують вимоги картезіанської філософії, ясеністської логіки, бароко, класицизму, пуризму та Французької Академії, "суперечки про древніх і нових авторів", бурлеску. Окремою і найбільш помітною особливістю цієї епохи став рух преціозників, який, на нашу думку, незважаючи на нетривалий час свого розвитку, відіграв значну роль в естетичному розвитку французької мови.

Розгляд саме цих питань і становитиме головну мету нашого аналізу у цій статті.

Виклад основного матеріалу. Щоб знайти обґрунтування абсолютизму у Франції, потрібно звернутися до епохи Відродження, за часів якої королівська влада зміцнила свою законність і своє правління після закінчення Столітньої війни. Франциск I, король Франції з 1515 року, син графа Карла Ангулемського, двоюрідного брата короля Людовіка XII, і Луїзи Савойської, який став засновником ангулемської гілки династії Валуа, встановлює своє правління в релігійній та фінансовій сферах. Незважаючи на спротив парламенту, нав'язується Болонський конкордат. Не питаючи згоди у платників податків, король Франції встановлює їх сплату обов'язковою для усіх. Міста і навіть Церква зобов'язані сплачувати ці податки та погоджуватися на позики, які, зрозуміло, ніколи не поверталися. Своїй верховній владі король підпорядковує також і парламент. Франциск I вже сприймається як "абсолютний" монарх, але він ще недостатньо могутній, щоби відмовитися від середньовічних привілеїв. З'являється "чиновницька" бюрократія.

Продовжуючи розвивати таке розуміння влади та її ролі для суспільства король прагне здобути абсолютне панування, що неодмінно призвело до знищення та обмеження інших форм влади: влади Римської церкви, духовенства та знаті, так само, як і влади парламенту. Для Людовіка XIV одержання права на абсолютну монархію сприймалося як продовження божого права. "Монарх – це Бог, згідно з писанням; Бог не за своєю сутністю, а за могутністю; Бог не за природою, а за милістю; Бог не назавжди, а на певний час. Бог не для Неба, а для Землі. Бог не існуючий, а залежний від того, хто існує через своє друге "я"; хто, будучи Богом Богів, творить королів Богів за подобою, за могутністю і за становищем, видимих Богів, образів невидимого Бога" [2: 12]. Саме так писав у своїх "Роздумах про державу та велич Ісуса", адресованих Людовіку XIII у 1623 році, П'єр де Беруль (Pierre de Bérulle), один із теоретиків абсолютизму.

"Абсолютна" влада, "абсолютне" панування, "абсолютний" король, тобто король, який утримує всі гілки влади: законодавчу, судову та виконавчу – ось вирази, які найчастіше вживалися за часів Людовіка XIII та Людовіка XIV для визначення сутності влади, яка, за словами сучасників, здійснювалася за вказівкою згори (від Бога) [3: 15].

Свою теорію абсолютної монархії розвинув і Ж.-Б. Боссює (Jacques-Bénigne Bossuet), представляючи її одночасно на рівні богословського вчення та прагматизму. У своїй "Політиці", де процитовано слова зі

Святого письма, він пояснює, що у повазі до монарха виявляється щось релігійне. Служба Богові і повага до королів пов'язані між собою. Бог вклав у монархів божественне начало [4]. Це означає, що якою б не була форма правління, вона є правильною, а монарх є Божим міністром. Тому будь-який бунт проти монарха є бунтом проти самого Бога, навіть, якщо монарх не християнин. Більше того, за його міркуваннями, сутність влади – це авторитаризм.

Дещо по-іншому трактує абсолютизм Жан Боден (Jean Bodin), один із перших теоретиків абсолютизму у XVI ст. У своїй праці "Шість книг Республіки" ("Six livres de la République") [5] він створює теорію "республіки" у римському значенні "суспільних інтересів", тобто держави. У цій теорії він висуває концепт влади, яка може ухвалювати та скасовувати закони і належить особисто монарху, незалежно від того, чи його піддані погоджуються, чи ні. Для Ж. Бодена республіка є спільнотою людей, де виявляється верховна влада. Верховна влада неодмінно спричиняє створення закону, з якого випливають усі інші повноваження. Монархія, за божим правом, є найкращим втіленням верховної влади. Ж. Боден відрізняє абсолютизм від тиранії. Він критикує тих, хто бажає перетворити державу на власність монарха. Він бачить два обмеження для абсолютної монархії: внутрішнє (стосується виконання основних законів) та зовнішнє (дотримання підписаних угод та однакового права для всіх).

Починаючи з XVII ст. абсолютизм починає процвітати. У 1614 році, на вимогу Генеральних Штатів принцип влади за божим правом стає одним із основних законів Французького королівства. Влада цілком і повністю належить королю, і він не поділяє її з жодною іншою інституцією. Абсолютна монархія має централізуючі функції стосовно суспільства: суспільство – це тіло, головою якого є монарх. І в цьому суспільному тілі має бути тільки один центр для прийняття рішень.

Людовік XIV за часів свого королівства правив без прем'єр-міністра і приймав рішення сам, керуючись порадами свого канцлера, міністрів та державних секретарів. Незважаючи на всі зусилля Короля-Сонця, у XVII ст. монархія не була абсолютною. На той час французьке королівство було одним із найбільш населених у Європі, тому правитель не міг змусити усіх громадян прийняти абсолютну владу короля. Його рішення нашоувалися на станові общини: при Старому Режимі провінції, міста, корпорації та ордени були наділені привілеями, які король мав поважати. Наприклад, духовенство мало свої власні суди та випрацювані юридичні процедури. Починаючи з Середньовіччя, свободи (під цим поняттям ми розуміємо привілеї та колективні пільги) надавали багатьом французам особливих прав. Не всі розмовляли однією мовою, не всі користувалися одними й тими ж мірами тощо. Утвердження королівського абсолютизму у XVII столітті гальмувала відсутність швидких засобів зв'язку, невелика кількість представників короля на місцях, слабкість поліції, незначні доходи до королівської казни. Генеральні штати та Провінції (Старий Режим) в час кризи об'єдналися і стали трибуною для представників трьох станів (селянства, міщанства та духовенства). Ці інституції виступали проти абсолютистських настроїв Людовіка XIV.

Найвизначнішим мислителем абсолютизму був кардинал Рішельє (Richelieu). Його думка ґрунтується на ідеї могутності держави. Оскільки король ототожнює себе з державою, то він, з одного боку, не повинен відчувати жодного опору, а з іншого – розділяти свою владу ще з кимось. Державні інтереси обумовлюють усі дії короля та ставляться понад усе інше. Він стверджує, що могутність є найнеобхіднішою рисою для величчя Королів та для благополуччя їх урядів. Ті, хто керують державою, зобов'язані сприяти усьому, що змогло б зробити їхнього Правителя таким могутнім, яким його мали б вважати інші [6: 57]. Рішельє добре розуміє, що такі принципи відкривають шлях до зловживань. На його думку, від зловживань сильної влади страждають тільки окремі особи, а слабка влада створює небезпеку для усього суспільства [6: 61].

У 1634 р. саме під патронатом кардинала Рішельє була створена Французька Академія для того, щоб встановити жорсткі правила у мовній та літературній сферах та змусити усю інтелектуальну еліту їх дотримуватися. Пізніше за зразком Французької Академії були засновані Академія Наук, Академія Архітектури, Музична Академія, Академія Франції в Римі тощо. Усі ці інститути мали слідувати, кожен у своїй сфері, за дотриманням встановлених королем принципів.

Незважаючи на те, що у XVIII ст. філософи Просвітництва такі, як Дені Дідро та Жан-Жак Руссо, критикують абсолютизм, деякі мислителі схиляються до ідеї освіченого деспотизму. У межах цієї ідеї абсолютна держава має підкорятися розуму (Просвітництву). Освічений деспот використовує свою абсолютну владу для звершення реформ, необхідних прогресові та земному благополуччю людей. Оскільки піддані, на їх думку, нездатні усвідомити суть прогресу, то королі та освічені філософи повинні здійснювати ефективне управління саме авторитарним способом. Освічений абсолютизм веде до раціоналізації засобів влади, до послаблення влади аристократії [7: 7].

З часом термін "абсолютизм" набирає пейоративного значення, яким наприкінці XVIII століття послуговувалися для дискредитації монархії [8: 53].

Ставлення до абсолютистської політичної системи різко змінюється у 1789 році, в часи Французької революції, коли депутати проголошують Національну асамблею, а пізніше створюють першу в історії країни конституцію. Відбувається перехід до режиму конституційної монархії [3: 89]. У жовтні 1789

року, коли король Франції повертається в Париж, двір уже розділений, і Версаль перестає бути основою абсолютизму. Через кілька років революціонери знищують предмети коронування та королівські символи. Абсолютна монархія божого права перестає існувати [9: 296].

Така суспільно-політична ситуація у Франції XVII століття, звичайно, не могла не вплинути на культурний розвиток країни, що зачепило мовну та літературну сфери. У цей час формуються особливі умови культурно-мовленнєвої діяльності, які, з одного боку, є продовженням тенденцій попередньої епохи, а з іншого – запереченням, критикою основних принципів словесної творчості, лінгвістичної діяльності доби Відродження. Лінія послідовності, як зазначає В. Б. Бурбело, "проявляється в тенденції к упорядоченности, согласованности, разумности на всех уровнях и во всех проявлениях жизнедеятельности общества – от политической структуры до философии, от лирической поэзии до грамматической теории, от придворного этикета до социальной иерархии в целом" [1: 79]. Вона чітко виражена у філософії Декарта, логіці янсеністів, нормувальній та рефлексивно-критичній діяльності пуристів, членів Французької Академії. На протиположності ірраціонально-чуттєвому натхненню поетів епохи Відродження та, здавалось би, необмеженій лінгвокреативній свободі, мислителі XVII століття впроваджують чітку регламентацію всього творчого процесу, структури літературних жанрів, мови і стилю. Вони проголошують розум мірилом усіх речей та застосовують його закони до всіх сфер соціокультурної діяльності.

Закони логіки, принцип розумності, ясності лягли в основу естетичної теорії класицизму, викладеної Ж. Шапленом та Н. Буало [10: 11], а також соціолінгвістичної теорії та практики мовного нормування, яку представляє доктрина пуризму Ф. Малерба, К. Вожла та Французької Академії загалом [12]. У той період королівський двір та придворне товариство було центром культурного життя Франції, тому саме дворяни стали основоположниками головних напрямів нормуючої та рефлексивно-критичної діяльності. Саме в аристократичному лоні вперше ставиться питання комунікативної основи мовлення. В. Б. Бурбело стверджує, що категорії ясності, чіткості і точності висловлювання (*clarté, netteté, justesse* etc.) наштовхуються на культурно-мовленнєві потреби нового соціо-етичного ідеалу XVII століття – порядної людини (*honnête homme*). Такий образ певною мірою наслідує риси куртуазного ідеалу середніх віків, освіченого, але не пов'язаного з жодною конкретною діяльністю [1: 80]. Прикладом для наслідування могла бути лише людина вищого аристократичного кола, яка вміла вести приємну бесіду, давати критичну оцінку літературному творові та пробувати себе в тому чи іншому жанрі словесної творчості. Такі люди збирались у спеціально створених аристократичних салонах, які відіграли особливу роль в процесі нормування мови та рефлексивно-критичній діяльності загалом. Створювались вони найчастіше світськими придворними дамами. Першим таким салоном, одним із найвідоміших того часу, став маєток мадам де Рамбуе. Дами намагались підкреслити вишуканість своїх манер, свій винятковий спосіб висловлювання, доступний лише для вищого прошарку суспільства [8]. Саме їм належало часто найвагомніше слово в оцінці різних аспектів мовленнєвої практики, яку вони самі вважали чимось дорогоцінним. Тому їх і назвали преціозниками (від французького *précieux* – *дорогоцінний, манірний*). Саме їхня орієнтація на певний тип освіти, відмінний від того, який отримували на той час чоловіки, відірваний від шкільної традиції вивчення класичних мов та прикладів античної літератури, мала важливе значення для становлення норми французької мови.

Варто зазначити, що розвиток французької течії Преціозності відбувався в лоні абсолютизму XVII століття, а тому це культурне явище не могло бути відірваним від основних принципів, які панували в той період. Преціозність стала наче вишуканою перлинкою в океані класицистичних настроїв: вона прийняла основні принципи тогочасної доктрини, однак підлаштувала їх під власні потреби та побажання. Таким чином, потужний імпульс для розвитку мовленнєвої діяльності відвідувачів салонів виходив із початково визначеного типу комунікації – усного спілкування зі специфічним колом учасників. "Так, потребности выражения достаточно широкого, хотя и мало дифференцированного содержательного диапазона относительно ограниченными средствами одного социального жаргона – жаргона придворного общества в основополагающих условиях устной коммуникации, во многом определяющей структуру письменных жанров, вели к ограничительному нормированию словарного состава, преобладанию в нем абстрактных элементов" [1: 80].

Подібно до того, як пуристи намагались очистити французьку мову від іншомовних запозичень, а представники класицизму – запровадити строгі принципи чіткості та ясності стилю висловлювання, преціозники теж ввели обов'язкові критерії мовленнєвої діяльності для аристократів і виразили їх поняттями *civilité* (дотримання правил пристойності), *politesse* (ввічливість), *courtoisie* (куртуазність), *urbanité* (поштивість), категоріями *agrément* (приємного), *bienséance* (пристойного). Вони обмежували, а іноді навіть виключали вживання невідповідної лексики та здійснювали розробку аспектів формальних мовних структур, які перегукувались із загальним напрямком логічних та філософських пошуків того часу.

Прослідковуємо відмінність між класицистами та преціозниками і в питанні літературних жанрів. Серед діячів Французької Академії поширеною в ту епоху була рефлексивно-критична діяльність, представлена обговоренням на конкретному прикладі тих чи інших мовних та літературних проблем. Їхнім завданням було напрацювання зразків для наслідування, поданих у "коментарях", "замітках",

"листах", "промовах", роздумах, діалогах та інших серйозних формах словесної творчості. Відомо, що основними правилами естетики класицизму були вимога правдоподібності та принцип єдності часу, місця та дії. Однак, преціозники не завжди дотримувались цих норм, адже головною темою їх творчості була любов та пов'язані з нею емоції. А це разом зі спеціальним "преціозним" стилем мовлення зближувало їхні твори з поезією бароко, галантно-героїчним романом, любовними листами.

Висновки. Підсумовуючи нашу розвідку, зазначимо, що історія формування абсолютизму у Франції складна, а ставлення до одноосібного беззаперечного правління короля було досить неоднозначним, що і призвело до відносно скорого падіння абсолютної монархії. Однак, вплив абсолютистського режиму на літературні та мовні процеси у Франції був значним, що виявилось у нормуванні мовленнєвої діяльності та закладанні основ сучасної французької мови. Ще одним важливим явищем стало формування при дворі французького монарха преціозних салонів, які були не тільки цікавим урізноманітненням строгих класицистичних канонів, а й зробили великий внесок у розвиток естетики французької мови.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Бурбело В. Б. Историческая стилистика французского языка / В. Б. Бурбело. – Киев : Лыбидь, 1990. – 123 с.
2. Bérulle Pierre de. Discours de l'etat et des grandeurs de Jesus (French Edition) / Pierre de Bérulle. – CreateSpace Independent Publishing Platform, 2013. – 548 p.
3. Bonney R. L'absolutisme / R. Bonney. – Paris : PUF, collection "Que sais-je?", 1989. – 127 p.
4. Bossuet J.-B. Politique tirée des propres paroles de l'Écriture Sainte [Електронний ресурс] / J.-B. Bossuet. – Pierre Cot, 1709. – 614 p. – Режим доступу : http://books.google.com.ua/books/about/Politique_tirée_des_propres_paroles_de.html?id=3D4Pz6g8dKwC&redir_esc=y.
5. Bodin J. Les Six Livres de la République [Електронний ресурс] / J. Bodin. – Paris : Jacques du Puy, 1576. – 830 p. – Режим доступу : http://fr.wikisource.org/wiki/Livre:Bodin_-_Les_Six_Livres_de_la_République,_1576.djvu.
6. Richelieu Testament politique. – Paris : Librairie Académique Perrin, Collection : Les mémorables, 2011. – 330 p.
7. Morel H. Absolutisme / H. Morel // Raynaud P., Rials S. Dictionnaire de philosophie politique. – Paris : PUF, 1996. – P. 1–8.
8. Arlette J. Le Pouvoir absolu : Naissance de l'imaginaire politique de la royauté / J. Arlette. – Paris : Gallimard, 2013. – 448 p.
9. Cosandey F., Descimon R. L'absolutisme en France, histoire et historiographie / F. Cosandey, R. Descimon. – Paris : Seuil, collection "Points Seuil", 2002. – 316 p.
10. Каптерева Т. П. Искусство Франции XVII века / Т. П. Каптерева, В. Е. Быков. – М. : Искусство, 1969. – 223 с.
11. Bray R. Boileau, L'homme et l'œuvre / R. Bray. – Paris : Le livre de l'étudiant, Boivin et compagnie, 1942. – 174 p.
12. Adam A. Histoire de la littérature française au XVIIe siècle / A. Adam. – Paris : coll. "Bibliothèque de l'Évolution de l'Humanité", Éditions Albin Michel, 1997. – Vol. 3. – P. 515–845–744.

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. Burbelo V. B. Istoricheskaya stilistika frantsuzskogo yazyka [Historical Stylistics of French Language] / V. B. Burbelo. – Kiev : Lybid, 1990. – 123 s.
2. Bérulle Pierre de. Discours de l'etat et des grandeurs de Jesus (French Edition) / Pierre de Bérulle. – CreateSpace Independent Publishing Platform, 2013. – 548 p.
3. Bonney R. L'absolutisme / R. Bonney. – Paris : PUF, collection "Que sais-je?", 1989. – 127 p.
4. Bossuet J.-B. Politique tirée des propres paroles de l'Écriture Sainte [Elektronnyy resurs] / J.-B. Bossuet. – Pierre Cot, 1709. – 614 p. – Rezhym dostupu : http://books.google.com.ua/books/about/Politique_tirée_des_propres_paroles_de.html?id=3D4Pz6g8dKwC&redir_esc=y.
5. Bodin J. Les Six Livres de la République [Elektronnyy resurs] / J. Bodin. – Paris : Jacques du Puy, 1576. – 830 p. – Rezhym dostupu : http://fr.wikisource.org/wiki/Livre:Bodin_-_Les_Six_Livres_de_la_République,_1576.djvu.
6. Richelieu Testament politique. – Paris : Librairie Académique Perrin, Collection : Les mémorables, 2011. – 330 p.
7. Morel H. Absolutisme / H. Morel // Raynaud P., Rials S. Dictionnaire de philosophie politique. – Paris : PUF, 1996. – P. 1–8.
8. Arlette J. Le Pouvoir absolu : Naissance de l'imaginaire politique de la royauté / J. Arlette. – Paris : Gallimard, 2013. – 448 p.
9. Cosandey F., Descimon R. L'absolutisme en France, histoire et historiographie / F. Cosandey, R. Descimon. – Paris : Seuil, collection "Points Seuil", 2002. – 316 p.
10. Kaptereva T. P. Iskusstvo Frantsii XVII veka [French Art in the XVII Century] / T. P. Kaptereva, V. E. Bykov. – M. : Iskusstvo, 1969. – 223 s.
11. Bray R. Boileau, L'homme et l'œuvre / R. Bray. – Paris : Le livre de l'étudiant, Boivin et compagnie, 1942. – 174 p.
12. Adam A. Histoire de la littérature française au XVIIe siècle / A. Adam. – Paris : coll. "Bibliothèque de l'Évolution de l'Humanité", Éditions Albin Michel, 1997. – Vol. 3. – P. 515–845–744.

Матеріал надійшов до редакції 26.05. 2014 р.

Гурмак Ю. М. Влияние социально-политической ситуации эпохи абсолютизма на языковые и литературные процессы во Франции XVII столетия.

В статье представлены исторические основания формирования прециозного стиля в языке и литературной сфере во Франции XVII столетия, которым был абсолютизм. Рассмотрены предпосылки развития абсолютистского режима в этой стране. Приведены философские взгляды касательно абсолютизма французских теоретиков этой эпохи. Описаны становление и расцвет абсолютной монархии при правлении Людовика XIV. Упомянуто о падении этого режима во время Французской революции в XVIII столетии. Проанализировано влияние социально-политических событий на культурное развитие страны, а именно на языковую и литературную сферы. Поданы основные принципы процесса нормирования французского языка, который получил название "классицизм". Акцентировано внимание на образовании и основных принципах феномена прециозности, который зародился в лоне королевского двора во Франции XVII столетия. Указано на отличие между классицизмом и прециозниками в языковых вопросах и в вопросах литературных жанров.

Ключевые слова: прециозность, абсолютизм, классицизм, Людовик XIV, кардинал Ришелье.

Gurmak Yu. M. The Influence of the Socio-Political Situation in France in the Era of Absolutism on Linguistic and Literary Processes in the XVII Century.

This article presents the historical background of the formation of the Precious style of speech and in literary field in France of the XVII century, which was absolutism. It examines the preconditions of the absolutist regime in that country. Some philosophical reflections of French theorists of that era on the absolutism are cited. The formation and prosperity of the absolute monarchy during the reign of Louis the XIV are described in this article. The fall of the regime during the French Revolution in the XVIII century is mentioned. The article gives the analysis of the influence of social and political events on the cultural development of the country, namely in the linguistic and literary fields. The basic principles of the normalization process of the French language, called "classicism", are explained. The accent is put onto the origin and basic principles of the phenomenon of Preciosity that has arisen in the bosom of the royal court of France in the XVII century. The difference between the Classicism and Preciosity in linguistic matters and in matters of literary genres is examined here.

Keywords: Preciosity, absolutism, Classicism, Louis XIV, Cardinal Richelieu.